

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Prawa i Administracji

Małgorzata Hrehorowicz

ROZPRAWA DOKTORSKA

**Opinia biegłego
w sprawach karnych gospodarczych
i jej ocena sądowa**

*Rozprawa doktorska napisana
pod kierunkiem naukowym
Prof. zw. dra hab. Huberta Koleckiego
w Katedrze Kryminalistyki
Wydziału Prawa i Administracji
UAM w Poznaniu*

Poznań 2011

Spis treści

Wstęp.....	6
1. Specyfika biegłych w sprawach o przestępstwa gospodarcze	13
1.1. Standardy kompetencji dla ekspertów poszczególnych dziedzin wiedzy	13
1.1.1. Europejskie standardy kompetencji dla ekspertów kryminalistyki.....	14
1.1.1.1. Standardy kompetencji ekspertów Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Komendy Głównej Policji.....	15
1.1.1.2. Badania biegłości ekspertów kryminalistyki organizowane przez Europejską Sieć Instytutów Nauk Sądowych (ENFSI).....	16
1.1.2. Biegły rewident – wymagania kwalifikacyjne stawiane przez Krajową Izbę Biegłych Rewidentów i nadzór nad wykonywaniem zawodu.....	19
1.1.3. Rzeczoznawcy majątkowi i ich standardy zawodowe.....	25
1.1.4. Zakres wymagań kwalifikacyjnych oraz uprawnienia i obowiązki biegłego sądowego na tle ekspertów gospodarczych.....	32
1.2. Obowiązek doskonalenia umiejętności stawiany biegłym w sprawach karnych gospodarczych i praktyczne możliwości jego realizacji	34
1.2.1. Rola Stowarzyszenia Biegłych ds. Przestępstw i Nadużyć Gospodarczych w podnoszeniu kwalifikacji ekspertów ds. przestępstw i nadużyć gospodarczych.....	34
1.2.2. Stowarzyszenie Instytutu Informatyki Śledczej i jego wpływ na podnoszenie kwalifikacji biegłych informatyków.....	38
1.2.3. Międzynarodowe kongresy audytu, kontroli wewnętrznej i antykorupcji.....	40
1.2.4. Przeciwdziałanie patologiom gospodarczym – krajowe częstochowskie konferencje biegłych sądowych z zakresu ekonomii, rachunkowości, finansów, organizacji i zarządzania.....	41
1.2.5. Polski Instytut Kontroli Wewnętrznej (PIKW) i Polski Instytut Bankowości (PIB) – ich rola w szkoleniu w dziedzinie kontroli wewnętrznej, audytu wewnętrznego, wykrywaniu i zapobieganiu przestępstwom gospodarczym	43
1.3. Rola firm audytorskich oferujących usługi dochodzeniowe w wykrywaniu przestępstw i nadużyć pracowniczych	44
1.3.1. „Wielka Czwórka” – działalność firm audytorskich w zakresie diagnozowania skali zagrożeń przestępczością gospodarczą.....	45
1.3.1.1. Badanie nadużyć gospodarczych przez Ernst & Young.....	45
1.3.1.2. Badanie przestępczości gospodarczej – raporty PricewaterhouseCoopers.....	47
1.3.1.3. Nadużycia gospodarcze w firmach – sondaże Deloitte.....	48
1.3.1.4. Działalność spółki KPMG w Polsce.....	49
1.3.2. Usługi świadczone przez firmy audytorskie w zakresie wykrywania przestępstw gospodarczych.....	50
1.3.2.1. Dochodzenia gospodarcze.....	51
1.3.2.2. Informatyka śledcza.....	52
1.3.2.3. Doradztwo w sprawach spornych i ekspertyzy finansowe.....	54
1.3.2.4. Zapobieganie działaniom nieetycznym i nieprawidłowościom.....	55
1.3.2.5. Usługi doradcze dla firm w zakresie zapewnienia zgodności z regulacjami (tzw. usługi compliance).....	57
1.3.2.6. Usługi doradcze w zakresie przeciwdziałania praniu pieniędzy.....	58

2. Rodzaje i budowa opinii biegłego w sprawach karnych gospodarczych ...	60
2.1. Typologia opinii sądowych	60
2.2. Podział specjalności biegłych w praktyce wymiaru sprawiedliwości	65
2.3. Rodzaje przestępstw gospodarczych w badanych sprawach	70
2.3.1. Częstość występowania opinii gospodarczych w sprawach o poszczególne przestępstwa i jej uwarunkowania.....	70
2.3.2. Merytoryczne rodzaje opinii gospodarczych w sprawach o poszczególne przestępstwa.....	79
2.4. Rodzaje opinii w badanych sprawach	85
2.5. Charakterystyka poszczególnych merytorycznych rodzajów opinii	89
2.5.1. Opinie księgowo-rachunkowe.....	90
2.5.1.1. Pojęcie i zakres rachunkowości.....	90
2.5.1.2. Przedmiot i zakres opinii księgowo-rachunkowej.....	94
2.5.2. Opinie z dziedziny ekonomii.....	102
2.5.2.1. Pojęcie i zakres ekonomii	102
2.5.2.2. Przedmiot i zakres opinii ekonomicznej.....	104
2.5.3. Opinie z zakresu organizacji i zarządzania, marketingu oraz technologii przemysłu.....	105
2.5.3.1. Pojęcie i zakres organizacji i zarządzania.....	105
2.5.3.2. Pojęcie i zakres marketingu.....	107
2.5.3.3. Pojęcie i zakres technologii przemysłu.....	108
2.5.3.4. Przedmiot i zakres opinii z dziedziny organizacji i zarządzania, marketingu (technologii przemysłu).....	109
2.5.4. Opinie z zakresu bankowości.....	111
2.5.4.1. Pojęcie i zakres bankowości.....	111
2.5.4.2. Przedmiot i zakres opinii bankowej.....	112
2.5.5. Opinie z dziedziny wyceny majątkowej.....	113
2.5.5.1. Pojęcie i zakres wyceny majątkowej.....	113
2.5.5.2. Przedmiot i zakres opinii z dziedziny wyceny majątkowej.....	114
2.5.6. Opinie z zakresu informatyki.....	115
2.5.6.1. Pojęcie i zakres informatyki.....	115
2.5.6.2. Przedmiot i zakres opinii informatycznej.....	116
2.5.7. Opinie z zakresu budownictwa.....	122
2.5.7.1. Pojęcie i zakres budownictwa.....	122
2.5.7.2. Przedmiot i zakres opinii z dziedziny budownictwa.....	123
2.5.5. Inne rodzaje opinii.....	124
2.6. „Satelitarne” opinie kryminalistyczne	124
2.7. Budowa opinii biegłego	126
2.7.1. Budowa wzorcowej opinii biegłego.....	126
2.7.2. Budowa opinii ekonomiczno-finansowych w badanych sprawach.....	131
2.7.2.1. Opinie księgowo-rachunkowe, ekonomiczne, bankowe, organizacji i zarządzania oraz marketingu (technologii przemysłu).....	131
2.7.2.2. Opinie z dziedziny budownictwa, informatyczne oraz opinie wyceny majątkowej.....	143

3. Biegły przed sądem w badanych sprawach karnych gospodarczych	152
3.1. Powołanie biegłego gospodarczego w postępowaniu karnym	152
3.1.1. Trudności związane z wyborem biegłego gospodarczego.....	152
3.1.2. Trudności związane z dostępnością do materiału badawczego.....	155
3.1.3. Etap postępowania karnego a przeprowadzenie dowodu z opinii biegłego.....	158
3.1.4. Okres czasowy sporządzenia opinii i praktyczna realizacja postulatu szybkości postępowania karnego.....	160
3.1.5. Diagnoza problemów związanych z powoływaniem biegłych – wyniki badań ankietowych sędziów.....	164
3.2. Udział biegłego gospodarczego w czynnościach procesowych i współpraca organu procesowego z biegłym	165
3.2.1. Udział biegłego gospodarczego w czynnościach procesowych.....	165
3.2.2. Współpraca organu procesowego z biegłym gospodarczym.....	169
3.3. Złożenie opinii przez biegłego gospodarczego	176
3.3.1. Forma złożenia opinii.....	176
3.3.2. Uzupełnienie wydanej opinii i jego przyczyny.....	178
3.3.2.1. Częstość i forma uzupełniania opinii przez biegłych gospodarczych.....	178
3.3.2.2. Przyczyny uzupełniania opinii.....	180
3.3.2.3. Uzupełnienie opinii przez biegłego gospodarczego a etap postępowania.....	190
3.3.2.4. Merytoryczne rodzaje uzupełnianych opinii.....	191
3.3.3. Powołanie innego biegłego gospodarczego.....	192
3.3.4. Konfrontacja biegłych i problem superopinii.....	200
3.3.4.1. Konfrontacja biegłych gospodarczych.....	200
3.3.4.2. Problem superopinii w sprawach gospodarczych.....	204
3.3.5. Problematyka tzw. opinii prywatnych.....	207
4. Sądowa ocena dowodu z opinii biegłego gospodarczego	209
4.1. Badanie celowości przeprowadzenia ekspertyzy i wydania opinii przez biegłego gospodarczego	209
4.1.1. Zasadność zlecenia ekspertyzy i wydania opinii.....	211
4.1.2. Wybór wykonawcy opinii.....	213
4.1.3. Sposób przeprowadzenia ekspertyzy i wydania opinii.....	217
4.2. Etapy i kryteria oceny dowodu z opinii biegłego gospodarczego	220
4.2.1. Ocena dowodu z opinii biegłego dokonana przez sąd pierwszej instancji.....	221
4.2.2. Kryteria oceny wartości wewnętrznej dowodu z opinii biegłego gospodarczego.....	225
4.2.2.1. Kryteria formalno-prawne oceny dowodu z opinii biegłego.....	225
4.2.2.2. Kryterium logiczne oceny dowodu z opinii biegłego.....	232
4.2.2.3. Kryteria merytoryczne oceny dowodu z opinii biegłego	235
4.2.3. Ocena wartości zewnętrznej dowodu z opinii biegłego gospodarczego i jej kryteria.....	239
4.3. Kryteria oceny dowodu z opinii biegłego gospodarczego w ocenie sędziów	241
4.4. Weryfikacja pierwszoinstancyjnej oceny dowodu z opinii biegłego przez sąd drugiej instancji	245
4.5. Praktyczne problemy związane z sądową oceną dowodu z opinii biegłego gospodarczego	251

Wnioski	255
Bibliografia	261
Spis tabel	281
Spis wykresów	284
Wykaz badanych akt	286
Ankiety do badań akt sądowych	287
Ankieta 1. Zagadnienia wstępne dotyczące opinii biegłego w sprawach karnych gospodarczych.....	287
Ankieta 2. Opinia biegłego w sprawach karnych gospodarczych – część ogólna.....	292
Ankieta 3. Opinia biegłego w sprawach karnych gospodarczych – część szczegółowa.....	296
Ankieta 4. Sądowa ocena dowodu z opinii biegłego.....	306
Ankieta do sędziów	309

Wstęp

1. **Istota i znaczenie podjętego tematu.** Rola biegłego jako eksperta w reprezentowanej przez niego dziedzinie nauki, udzielającego swojej wiedzy na potrzeby procesu karnego, jest nieoceniona. Wraz ze wzrostem postępu technicznego i naukowego następuje coraz dalej idąca specjalizacja fachowców. Postęp techniczny ma jednakowo proporcjonalny wpływ na zwiększenie nowoczesności i wyrafinowania działań przestępczych, a zwłaszcza przestępstw ekonomiczno-finansowych¹. Ażeby przeciwdziałać szerzącej się bezkarności sprawców przestępstw gospodarczych, organy wymiaru sprawiedliwości są wyposażone w oręż, jakim jest właśnie dowód z opinii biegłego. Sędzia jednakże powinien wiedzieć nie tylko, jakiej specjalności i na jaką okoliczność tego biegłego powołać, ale też jak pozyskany do sprawy dowód z opinii biegłego ocenić.

Podjęty temat ma znaczenie zarówno teoretyczne, jak i praktyczne. **Znaczenie teoretyczne** podjętego tematu przejawia się w:

- 1) ustaleniu specjalności biegłych, którzy najczęściej sporządzają opinie w sprawach o przestępstwa ekonomiczno-finansowe;
- 2) ustaleniu i uszeregowaniu możliwych rodzajów opinii gospodarczych;
- 3) ustaleniu możliwego przedmiotu i zakresu tych opinii;
- 4) ustaleniu budowy i niezbędnych elementów składowych opinii biegłego gospodarczego;
- 5) ustaleniu istniejących kryteriów sądowej oceny dowodu z opinii biegłego gospodarczego.

Znaczenie praktyczne podjętego tematu przejawia się przede wszystkim w tym, że wyniki badań mogą przyczynić się do **usprawnienia toku pracy organów wymiaru sprawiedliwości**, poprzez **usprawnienie przebiegu postępowania dowodowego**. Prokurator czy sędzia, zaznajomiony z potencjalnymi możliwościami specjalistów z poszczególnych dziedzin wiedzy, będzie miał możliwość podjęcia właściwej decyzji odnośnie do tego, **jakiego biegłego** powołać w toku prowadzonego postępowania, **jakie okoliczności** trzeba koniecznie ustalić, ażeby sprawcy przestępstwa ekonomiczno-finansowego móc skutecznie przypisać jego popełnienie oraz **jak określić przedmiot i zakres takiej opinii**. Ponadto, sędziom i prokuratorom zajmującym się w swojej pracy zawodowej przestępstwami ekonomiczno-finansowymi, wyniki badań, poprzez ukazanie niezbędnych elementów składowych opinii, powinny ułatwić **dokonanie poprawnej oceny dowodu z opinii biegłego gospodarczego**.

Wskazane aspekty problematyki tego dowodu nie były dotychczas przedmiotem

¹ Pojęcia *przestępstwa gospodarcze* oraz *przestępstwa ekonomiczno-finansowe* stosowane są w niniejszej pracy zamiennie jako tożsame. Por. Kołecki H., *Policyjno-kryminalistyczna problematyka współczesnej przestępczości ekonomiczno-finansowej w Polsce*, Polski Dom Wydawniczy „ŁAWICA”, Poznań 1992, s. 5.

kompleksowego opracowania i nie doczekały się w kraju żadnej aktualnej² monografii. Wydaje się więc, że opracowanie zarysu podjętej problematyki, poprzez ukazanie specjalności biegłych, rodzajów opinii, przedmiotu i zakresu poszczególnych rodzajów opinii, budowy każdego z rodzajów opinii, jest nie tylko koniecznością, ale też i palącym problemem, wymagającym natychmiastowego rozwiązania.

2. **Dotychczasowy stan opracowania tematu.** Dotychczas³ nie ukazało się żadne kompleksowe opracowanie dotyczące biegłych gospodarczych. Istniejące opracowania dotyczą niektórych tylko rodzajów opinii biegłych gospodarczych i poruszają niektóre (wybrane) aspekty tego rodzaju opinii⁴.

Problematyką biegłych gospodarczych zajmowały się ponadto:

- 1) Stowarzyszenie Rzeczników Ekonomicznych w Częstochowie, na organizowanych corocznie w Częstochowie, począwszy od 2003 roku, konferencjach biegłych sądowych z zakresu ekonomii, rachunkowości, finansów, organizacji i zarządzania na temat: *Przeciwdziałanie patologiom gospodarczym*;
- 2) Konferencja zorganizowana w Popowie w dniach 14-15 kwietnia 2005 r. na temat: *Biegli w sprawach karnych gospodarczych*.

Owocem pracy działalności Stowarzyszenia Rzeczników Ekonomicznych w Częstochowie są coroczne publikacje (w formie książkowej) wygłoszonych referatów oraz postulatów zgłoszonych przez biegłych w trakcie obrad konferencji.

Rezultatem konferencji, która odbyła się w Popowie w dniach 14-15 kwietnia 2005 r. jest z kolei zbiór Ministerstwa Sprawiedliwości, Departamentu – Centrum Szkolenia Kadr Wymiaru Sprawiedliwości pod tytułem: *Konferencja. Biegli w sprawach karnych gospodarczych* (ODK SW Popowo, Wyd. Oficyna Wydawnicza MS, Warszawa 2005).

Opracowania konferencyjne również dotyczą wybranych zagadnień odnoszących się do opinii biegłych gospodarczych. Biegli w swoich wystąpieniach poruszyli przede wszystkim te aspekty ich pracy, które sprawiają im największe trudności lub te, które uznali za godne, ażeby się z nimi podzielić z pozostałymi uczestnikami konferencji (kolegami „po fachu”)⁵.

² Tzn. po 1990 r.

³ Tj. od 1990 r. do dnia dzisiejszego.

⁴ Z publikacji dotyczących niektórych tylko rodzajów opinii gospodarczych wymienić należy:

- 1) Lach A., *Ocena wartości zgromadzonych dowodów elektronicznych. Opinia biegłego* [w:] Lach A., *Dowody elektroniczne w procesie karnym*, TNOiK „Dom Organizatora”, Toruń 2004;
- 2) Kramarek M., *Rola biegłego w procesie oceny zasadności decyzji gospodarczych*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Handlu i Usług w Poznaniu 2006, nr 10;
- 3) Kutera M., *Rola biegłego rewidenta w postępowaniu sądowym dotyczącym spraw z zakresu oszustw finansowych* [w:] Kutera M., *Rola audytu finansowego w wykrywaniu przestępstw gospodarczych*, Difin, Warszawa 2008;
- 4) Wójcik J. W., *Biegły i jego wiadomości specjalne w badaniu przestępczości gospodarczej i patologii obrotu gospodarczego* [w:] Wójcik J. W., *Oszustwa finansowe. Zagadnienia kryminologiczne i kryminalistyczne*, Wyd. JWW, Warszawa 2008;
- 5) Wójcik J. W., *Biegły w zwalczaniu prania pieniędzy*, Gazeta Sądowa 2003, nr 5 i 6;
- 6) Wójcik J. W., *Rola biegłych w procesie karnym o przestępstwa gospodarcze* [w:] Gruza E., Tomaszewski T. (red.), *Problemy współczesnej kryminalistyki*, t. X, Wyd. Uniwersytet Warszawski, Wydz. Prawa i Administracji, Zakład Kryminalistyki, Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne, Warszawa 2006;
- 7) Wójcik J. W., *Weryfikacja symptomów uzasadnionego podejrzenia prania pieniędzy na podstawie opinii biegłych* [w:] Wójcik J. W., *Przeciwdziałanie praniu pieniędzy*, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków 2004.

⁵ Zob. Fijoł B., *Uwagi na temat statusu biegłych w procesie sądowym* [w:] Świątkowska-Rektorek M. (red.),

Spośród opracowań, które ukazały się przed 1990 r., dwie publikacje dotyczą biegłych gospodarczych⁶. Obydwa opracowania odnoszą się okresu gospodarki uspołecznionej, w którym funkcjonowały „stare”⁷ przestępstwa gospodarcze, wymierzone przeciwko mieniu społecznemu. Z uwagi na powyższe, problemy badawcze omawiane w każdej z tych prac uległy dezaktualizacji.

Ponadto, należy podkreślić, iż dotychczas ukazało się wiele opracowań poświęconych sądowej ocenie dowodu z opinii biegłego, jednakże żadne z tych opracowań nie dotyczy oceny dowodu z opinii biegłego w sprawach karnych gospodarczych. Wydaje się, iż specyfika dowodu z opinii biegłego gospodarczego, z uwagi na niekiedy bardzo skomplikowany przedmiot i zakres opinii, wymaga oddzielnej analizy i opracowania⁸.

Przeciwdziałanie patologiom gospodarczym, Szósta krajowa konferencja biegłych sądowych [z zakresu Ekonomii, Rachunkowości, Finansów, Organizacji i Zarządzania], Częstochowa, 17-18 kwietnia 2008 r., Wyd. Stowarzyszenie Rzeczników Ekonomicznych, Częstochowa 2008, s. 149-152; Bryniarska T. I., *Jak rozpoznać oszustwa dokonywane z użyciem wirtualnej księgowości komputerowej?* [w:] *Ibidem*, s. 201-208.

⁶ Tymi publikacjami są:

- 1) Łamejko E., Włodarczyk K., *Opinia biegłego z zakresu księgowości*, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1973;
- 2) Rejman G., *Opinia biegłego w sprawach o przestępstwa gospodarcze*, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1973.

⁷ Zob. Kołecki H., *Policyjno-kryminalistyczna problematyka...*, s. 5 i nast.

⁸ Spośród publikacji na temat sądowej oceny dowodu z opinii biegłego w ogólności na uwagę zasługują:

- 1) Całkiewicz M., *Ocena dowodu z opinii biegłego przez organ procesowy w postępowaniu karnym*, Probl. Krymin., 2008, nr 260;
- 2) Gurgul J., *Ocena opinii biegłego*, Nowe Prawo 1990, nr 4-6;
- 3) Kołecki H., *O ograniczonej możliwości sądowej merytorycznej oceny dowodu z techniczno-kryminalistycznej opinii biegłego* [w:] Gerecka-Żołyńska A., Górecki P., Paluszkiwicz H., Wiliński P. (red.), *Skargowy model procesu karnego, Księga ofiarowana Profesorowi Stanisławowi Stachowiakowi*, Oficyna Wolters Kluwer business, Warszawa 2008;
- 4) Kołecki H., *Procesowa (sądowa) ocena dowodu z techniczno-kryminalistycznej ekspertyzy (opinii) biegłego. Realna możliwość czy mit* [w:] Stachowiak S. (red.), *Współczesny polski proces karny. Księga ofiarowana Profesorowi Tadeuszowi Nowakowi*, Wyd. UAM, Poznań 2002;
- 5) Liżyńska K., Żylińska J., *Wpływ dowodu z opinii biegłego na orzeczenia sądu w postępowaniu karnym*, Prz. Pol. 2008, nr 3;
- 6) Ponikowski R., *Ocena dowodu z opinii biegłego w świetle poglądów Sądu Najwyższego i praktyki orzeczniczej sądów powszechnych* [w:] Jaworski R., Szostak M. (red.), *Nauka wobec prawdy sądowej. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Zdzisława Kegla*, Wyd. Katedra Kryminalistyki Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005;
- 7) Widła T., *Aprioryczna ocena dowodu z opinii biegłych* [w:] Jaworski R., Szostak M. (red.), *Nauka wobec prawdy sądowej. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Zdzisława Kegla*, Wyd. Katedra Kryminalistyki Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005;
- 8) Widła T., *Główne kryteria oceny dowodu z opinii biegłego* [w:] J. Konieczny (red.) *Materiały VIII Sympozjum Metodologii Kryminalistyki i Nauk Pokrewnych, Chęciny, 2-3 czerwca 1987*, Wyd. Uniwersytet Śląski, Wydz. Prawa i Administracji, Katedra Kryminalistyki, Katowice 1988;
- 9) Widła T., *Kontrola dowodu z opinii biegłego* [w:] Wójcikiewicz J. (red.), *Iure et facto. Księga jubileuszowa ofiarowana Doktorowi Józefowi Gurgulowi*, Wyd. Instytut Ekspertyz Sądowych, Kraków 2006;
- 10) Widła T., *Ocena dowodu z opinii biegłego*, Wyd. UŚ, Katowice 1992;
- 11) Widła T., *Ocena dowodu z opinii biegłego – jednostkowa i finalna* [w:] Gruza E., Tomaszewski T. (red.), *Problemy współczesnej kryminalistyki*, t. III, Wyd. Uniwersytet Warszawski Wydz. Prawa i Administracji, Zakład Kryminalistyki, Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne, Warszawa 2000;
- 12) Zelwiański R., *Krytyczna ocena dowodu z biegłych w świetle teorii i praktyki*, Probl. Krymin. 1958, nr 12;
- 13) Żoła M.M., *Kryteria oceny opinii biegłych*, Probl. Krymin., 2008, nr 259.

3. Cel, zakres i charakter pracy. Celem pracy jest:

- 1) ustalenie rodzajów i dokonanie charakterystyki merytorycznej i formalnej opinii gospodarczych;
- 2) ustalenie, czy procesowa (sądowa) ocena dowodu z opinii biegłego gospodarczego jest realna.

Analiza problemu opinii występujących w sprawach karnych gospodarczych i ich oceny sądowej będzie w pracy przedstawiona w **aspekcie kryminalistycznym**⁹. Oznacza to, iż analizy tego problemu dokonano od praktycznej strony przeprowadzenia dowodu z opinii biegłego – z punktu widzenia biegłego i organów procesowych zlecających wydanie opinii¹⁰. Świadomie **pominięto** zagadnienia karnoprosesowej charakterystyki tego dowodu, takie jak: charakterystyka źródeł dowodowych, środków dowodowych i dowodów; przedstawienie przesłanek powołania biegłego; charakterystyka „rodzajów” biegłych¹¹; przedstawienie przesłanek wyłączenia biegłego; charakterystyka zasad procesu karnego, w tym zasady swobodnej oceny dowodów. Jednocześnie, skupiono się tylko na niektórych, niezbędnych do omówienia, kwestiach karnoprosesowych, których podniesienie jest konieczne dla ukazania wskazanych powyżej celów pracy.

W przeprowadzonych badaniach, których wyniki stanowiły podstawę dla przygotowania niniejszego opracowania, **głównym problemem badawczym** były pytania:

- 1) Jakie opinie występują w sprawach o przestępstwa gospodarcze i co je charakteryzuje?
- 2) Czy procesowa (sądowa) ocena dowodu z opinii biegłego gospodarczego jest realna?

Z problemu głównego wynikały **problemy cząstkowe**, które brzmiały następująco:

- 1) Czy w polskiej literaturze kryminalistycznej i praktyce wymiaru sprawiedliwości istnieje typologia opinii gospodarczych?
- 2) W sprawach o jakiego rodzaju przestępstwa najczęściej występują opinie biegłych gospodarczych?
- 3) Jakie rodzaje opinii występują w sprawach o przestępstwa gospodarcze?
- 4) Jakie są możliwe przedmioty i zakresy opinii gospodarczych?
- 5) Jak zbudowane są opinie gospodarcze i od czego uzależniona jest ich budowa?
- 6) Czy, jak często i dlaczego opiniom biegłych gospodarczych towarzyszą tradycyjne opinie kryminalistyczne?
- 7) Jakie trudności po stronie organów procesowych najczęściej wiążą się z przeprowadzeniem dowodu z opinii biegłego gospodarczego?
- 8) Jakie są kryteria i rezultaty procesowej (sądowej) oceny dowodu z opinii biegłego

⁹ Kryminalistyka pełni „usługową” rolę względem innych nauk penalnych, w szczególności prawa karnego procesowego i prawa karnego materialnego, które zakreślają obszar jej zainteresowania. Kryminalistyka „mówi” jak technicznie osiągnąć cele stawiane przez te nauki. Ujęciem kryminalistycznym dowodu z opinii biegłego będzie więc ukazanie „kuchni” [za: Koleckim H. – pogląd wyrażony w toku dyskusji podjętej z autorem niniejszej pracy], praktycznej strony przeprowadzenia ekspertyzy i wydania opinii przez biegłego.

¹⁰ Praktycznymi problemami dotyczącymi przeprowadzenia dowodu z opinii biegłego gospodarczego są m.in.:

- 1) wybór dziedziny wiedzy, z której należy powołać biegłego;
- 2) wskazanie przedmiotu i zakresu opinii – sformułowanie pytań do biegłego;
- 3) wskazanie praktycznych problemów związanych z pozyskaniem opinii w sprawie;
- 4) wskazanie rzeczywistych kryteriów oceny tego dowodu.

¹¹ Biegli *sądowi*, biegli *ad hoc* oraz biegli z instytucji naukowych lub specjalistycznych.

w sprawach o przestępstwa gospodarcze?

- 9) Jakie praktyczne problemy związane są z sądową oceną dowodu z opinii biegłego gospodarczego?

W oparciu o wskazane powyżej problemy sformułowano **główną hipotezę badawczą**, która następnie podlegała weryfikacji. Hipoteza ta brzmi następująco:

Spektrum i struktura (merytoryczna i formalna) rodzajów opinii występujących w sprawach karnych gospodarczych są zdecydowanie odmienne od spektrum i struktury rodzajów opinii kryminalistycznych, występujących w sprawach o przestępstwa pospolite. Merytoryczna sądowa ocena dowodu z opinii biegłego gospodarczego, z powodu braku po stronie sędziego kwalifikacji niezbędnych do zrozumienia i kontroli specjalistycznych wywodów biegłego, jest iluzoryczna.

4. Wykorzystane materiały i źródła oraz zastosowane metody (techniki) badawcze.

Biorąc pod uwagę fakt, iż zagadnienie opinii gospodarczych nie spotkało się dotąd w literaturze krajowej z kompleksowym opracowaniem, za główne źródła materiału badawczego obrano akta spraw karnych gospodarczych, w których występowały opinie biegłych gospodarczych. W celu zgromadzenia materiału do badań przeprowadzono **częściowe¹² monograficzne¹³ badania spraw karnych gospodarczych**. Z uwagi na fakt, iż przedmiotem badań była sądowa ocena dowodu z opinii biegłego gospodarczego, badaniom poddano jedynie **sprawy karne prawomocnie zakończone¹⁴**. Takie podejście pozwoliło na *uchwycenie relacji pomiędzy „jakością” dowodu z opinii biegłego a jego oceną sądową*.

W pierwszej kolejności przeprowadzono samodzielną kwerendę repertoriów sądów: Sądu Okręgowego w Poznaniu, Sądu Rejonowego w Poznaniu¹⁵, Sądu Rejonowego w Lesznie, Sądu Okręgowego w Zielonej Górze, Sądu Rejonowego w Zielonej Górze, Sądu Okręgowego w Koninie, Sądu Rejonowego w Koninie. W ten sposób ustalono sygnatury spraw, które wpłynęły do wskazanych wyżej sądów w latach 1996-2006. Następnie ustalono, w których spośród wytypowanych spraw znajdują się opinie biegłych gospodarczych i wybrano do badań reprezentatywną grupę 51 spraw, w których sporządzono łącznie 91 opinii wydanych przez 97 biegłych.

Określając **zakres terytorialny** badań uwzględniono przede wszystkim realne możliwości

¹² Badania statystyczne częściowe przeprowadza się co do zasady, gdy zbadanie wszystkich elementów zbiorowości jest nieosiągalne z uwagi na fakt, iż zbiorowość jest nieskończenie liczna bądź, gdy przeprowadzenie badania całkowitego jest utrudnione z uwagi na dużą czasochłonność, pracochłonność i kosztowność badania. Zob. Krzysztofiak M., Urbanek D., *Metody statystyczne*, wydanie trzecie, PWN, Warszawa 1979, s. 39-40.

¹³ Badanie monograficzne polega na wszechstronnym opisie i analizie wybranej jednostki lub jednostek zbiorowości statystycznej. Zob. *Ibidem*, 40.

¹⁴ Jednocześnie, w przeprowadzonych badaniach wzięto pod uwagę zarówno sprawy o przestępstwa stypizowane w aktualnie obowiązujących aktach prawnych, jak i w tych, które zostały uchylone i zastąpione obecnie obowiązującymi.

¹⁵ Badania na obszarze rejonu poznańskiego przeprowadzono przed zniesieniem Sądu Rejonowego w Poznaniu rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 28.08.2007 r. w sprawie *zniesienia Sądu Rejonowego w Poznaniu, utworzenia Sądów Rejonowych: Poznań-Grunwald i Jeżyce w Poznaniu, Poznań-Nowe Miasto i Wilda w Poznaniu i Poznań-Stare Miasto w Poznaniu oraz zmiany rozporządzenia w sprawie sądów apelacyjnych, sądów okręgowych i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości* (Dz.U. Nr 163, poz. 1161).

dotarcia do materiałów badawczych. Wyszukanie spraw, w których występować mogły opinie biegłych gospodarczych wiązało się ze znacznym nakładem pracy, gdyż analizie poddane zostać musiały sprawy o wszystkie przestępstwa gospodarcze (kodeksowe i pozakodeksowe).

Określając **zakres czasowy** kierowano się tym, iż sprawy o przestępstwa gospodarcze z reguły trwają znaczny okres czasu, niekiedy kilku lat. Badania rozpoczęto w 2007 roku i kontynuowano do początku 2009 r. W trakcie przeprowadzania badań nie odnotowano prawomocnie zakończonych spraw o przestępstwa gospodarcze wszczętych w latach 2007 i 2008, w których występowałyby opinie gospodarcze.

W celu przeprowadzenia badań akt wybranych spraw opracowano ankiety. **Sprawy badano za pomocą 4 ankiet:**

- 1) Ankieta nr 1: *Zagadnienia wstępne dotyczące opinii biegłego w sprawach karnych gospodarczych;*
- 2) Ankieta nr 2: *Opinia biegłego w sprawach karnych gospodarczych – część ogólna;*
- 3) Ankieta nr 3: *Opinia biegłego w sprawach karnych gospodarczych – część szczegółowa;*
- 4) Ankieta nr 4: *Sądowa ocena dowodu z opinii biegłego.*

Przygotowanie ankiet przebiegało w 2 etapach. Początkowo sporządzono projekt każdej z ankiet, określając zakres problemów do wyjaśnienia, a następnie sprecyzowano treść każdej z ankiet po przebadaniu kilku spraw. Ostateczne sprecyzowanie treści ankiety nr 3: *Opinia biegłego w sprawach karnych gospodarczych – część szczegółowa* – z uwagi na fakt, że odnośnie do każdej opinii inaczej sformułowano pytania do biegłych – nastąpiło po przebadaniu wszystkich spraw wybranych do badań. Podobnie – z uwagi na szeroki katalog przestępstw gospodarczych i fakt, że nie w każdej ustalonej sprawie występowała opinia biegłego – po przebadaniu wszystkich spraw sprecyzowano część ankiety nr 1: *Zagadnienia wstępne dotyczące opinii biegłego w sprawach karnych gospodarczych*.

Celem dopełnienia wyników badań akt sądowych, przygotowano **ankietę dla sędziów** orzekających w wydziałach karnych sądów rejonowych oraz sądów okręgowych w pierwszej instancji na obszarze apelacji poznańskiej. Ankieta została rozesłana do wszystkich 32 sądów rejonowych oraz do wszystkich 3 sądów okręgowych¹⁶ na obszarze tej apelacji. W sumie wysłano 156 ankiet, w tym 130 ankiet do sądów rejonowych, natomiast 26 ankiet do sądów okręgowych. Otrzymano zwrotnie 56 wypełnionych ankiet, w tym 47 ankiet wypełnionych przez sędziów orzekających w sądach rejonowych

¹⁶ W obszarze apelacji poznańskiej znajdują się trzy sądy okręgowe, w obszarze których funkcjonują następujące sądy rejonowe:

- 1) Sąd Okręgowy w Poznaniu: • Sąd Rejonowy w Chodzieży; • Sąd Rejonowy w Gnieźnie; • Sąd Rejonowy w Gostyniu; • Sąd Rejonowy w Grodzisku Wielkopolskim; • Sąd Rejonowy Kościanie; • Sąd Rejonowy w Lesznie; • Sąd Rejonowy w Nowym Tomysłu; • Sąd Rejonowy w Obornikach; • Sąd Rejonowy w Pile;
- 2) Sąd Rejonowy Poznań – Grunwald i Jeżyce w Poznaniu, • Sąd Rejonowy Poznań – Nowe Miasto i Wilda w Poznaniu; • Sąd Rejonowy Poznań – Stare Miasto w Poznaniu; • Sąd Rejonowy w Rawiczu; • Sąd Rejonowy w Szamotułach; • Sąd Rejonowy w Śremie; • Sąd Rejonowy w Środzie Wlkp.; • Sąd Rejonowy w Trzcinie; • Sąd Rejonowy w Wągrowcu; • Sąd Rejonowy w Wolsztynie; • Sąd Rejonowy we Wrześni; • Sąd Rejonowy w Złotowie.
- 3) Sąd Okręgowy w Koninie: • Sąd Rejonowy w Koninie; • Sąd Rejonowy w Kole; • Sąd Rejonowy w Słupcy; • Sąd Rejonowy w Turku.
- 4) Sąd Okręgowy w Zielonej Górze: • Sąd Rejonowy w Krośnie Odrzańskim; • Sąd Rejonowy w Nowej Soli; • Sąd Rejonowy w Świebodzinie; • Sąd Rejonowy we Wschowie; • Sąd Rejonowy w Zielonej Górze; • Sąd Rejonowy w Żaganiu; • Sąd Rejonowy w Żarach.

i 9 ankiet wypełnionych przez sędziów orzekających w sądach okręgowych.

Wyniki badań ankietowych sędziów – dla dokonania weryfikacji postawionych hipotez badawczych – miały głównie **charakter pomocniczy**. Przeprowadzono je celem ustalenia możliwych przyczyn wyników badań uzyskanych na podstawie badań akt sądowych.

W niniejszej pracy wykorzystano również wiedzę zaczerpniętą z **naukowych publikacji krajowych i zagranicznych**. Wiedza ta dotyczyła typologii opinii gospodarczych oraz ustalenia teoretycznych kryteriów oceny dowodu z opinii biegłego.

Ważnym źródłem badawczym były **publikacje internetowe**. Publikacje te dotyczyły rodzajów aktywności grup zawodowych, z których wywodzą się biegli gospodarczy. Powodem, dla którego uczyniono te źródła wiedzy jako podstawowe przy opracowaniu rozdziału pierwszego pracy był przede wszystkim brak podobnych opracowań książkowych. Działalność poszczególnych grup zawodowych, z których wywodzą się eksperci gospodarczy oraz tworzonych przez nie stowarzyszeń nie była dotąd przedmiotem zainteresowania naukowców. Tymczasem, to właśnie sami eksperci gospodarczy, poprzez informacje publikowane na stronach internetowych swoich organizacji, najszybciej sygnalizują problemy praktyki wymiaru sprawiedliwości wymagające rozwiązania (ustalone kryteria pomiaru kompetencji ekspertów z poszczególnych dziedzin wiedzy, konieczność ustawicznego szkolenia i podnoszenia kwalifikacji).

Do weryfikacji postawionych hipotez badawczych **pomocniczo** posłużyły również **dane statystyczne Ministerstwa Sprawiedliwości** dotyczące prawomocnych skazań w sprawach o wybrane przestępstwa gospodarcze.

Etapem końcowym podjętego procesu badawczego było wyprowadzenie wniosków z uzyskanych wyników badań oraz ustalenie prawdziwości postawionych hipotez badawczych za pomocą metody hipotetyczno-dedukcyjnej. Niniejsza rozprawa na temat: *Opinia biegłego w sprawach karnych gospodarczych i jej ocena sądowa* odzwierciedla rezultaty przeprowadzonych badań.

1. Specyfika biegłych w sprawach o przestępstwa gospodarcze

Biegły w postępowaniu karnym pełni ważną rolę źródła dowodowego. Od „jakości” tego źródła, tj. od wykształcenia, umiejętności, doświadczenia i rzetelności osoby pełniącej funkcję biegłego w toku postępowania, zależy nie tylko przydatność dowodu z opinii biegłego dla potrzeb postępowania karnego, ale też, niejednokrotnie, pomyślny rezultat tego postępowania polegający na ustaleniu prawdy obiektywnej. Ażeby zapewnić wysoką jakość świadczonych usług biegły, jako osoba czynna zawodowo, powinien nieustannie podnosić swoje kwalifikacje i rozwijać umiejętności. Takie wyzwania stawiają przed nim nie tylko standardy wykonywanego zawodu, w którym mieni się fachowcem, ale też i dynamika współczesnego życia społecznego, a co za tym idzie potrzeby współczesnego, nowoczesnego procesu karnego.

Celem niniejszego rozdziału, mającego charakter wprowadzający do zasadniczego tematu pracy, jest ukazanie rodzajów biegłych gospodarczych, którzy mogą potencjalnie wydawać opinie na potrzeby postępowania karnego w sprawach o przestępstwa ekonomiczno-finansowe. Przedstawione będą nie tylko rodzaje biegłych, ale też i przyjęte przez poszczególne grupy zawodowe standardy kompetencji. Podjęty również będzie wątek możliwego zastosowania i przydatności w postępowaniu karnym „prywatnej” działalności wykrywczej samych zainteresowanych, potencjalnych pokrzywdzonych (najczęściej wielkich koncernów przemysłowych), odnośnie do przestępstw gospodarczych popełnianych na ich „własnym podwórku”. Odpowiadając na zapotrzebowanie wielkich przedsiębiorstw spółki audytorskie stworzyły szereg usług mających na celu wykrycie przestępstw popełnianych przez pracowników i zebranie dowodów umożliwiającących udowodnienie popełnienia przestępstwa przed organami wymiaru sprawiedliwości. Zasadne jest zastanowienie się nad konsekwencjami tego zjawiska i jego rolę w postępowaniu karnym.

1.1. Standardy kompetencji dla ekspertów poszczególnych dziedzin wiedzy

Z przeprowadzonych badań akt sądowych wynika, iż w sprawach o przestępstwa gospodarcze ekspertami są w przeważającej mierze ekonomiści wykonujący zawód biegłego rewidenta, rzeczoznawcy majątkowi oraz informatycy. Obok biegłych gospodarczych satelitarne opinie mogą być sporządzane przez specjalistów z dziedziny kryminalistyki.

Praca biegłego gospodarczego zdecydowanie różni się od pracy biegłego, specjalisty w dziedzinie tradycyjnej kryminalistyki. Różnice te przejawiają się przede wszystkim w:

- 1) dziedzinie wiedzy, w której biegły jest specjalistą;
- 2) technikach badawczych i wykorzystywanej aparaturze badawczej;
- 3) organizacji warsztatu pracy.

Wydaje się, że pierwsze z dwóch przytoczonych różnic nie wymagają komentarza. Nie ulega wątpliwości, iż specjalista z dziedziny kryminalistyki zajmuje się sporządzeniem opinii w zakresie jednej z tradycyjnych dziedzin kryminalistyki. Specjalista od spraw ekonomiczno-finansowych zajmuje się natomiast równie ważnymi, aczkolwiek jeszcze nie docenianymi, dziedzinami wiedzy takimi, jak: ekonomia, marketing, organizacja i zarządzanie, rachunkowość (przedsiębiorstw, banków, towarzystw ubezpieczeniowych), rzeczoznawstwo majątkowe,

budownictwo i nowoczesna technologia informacyjna. Podobnie, do wykonania zadania postawionego przez organy procesowe, specjalista kryminalistyki posługuje się innego rodzaju aparaturą badawczą, niż specjalista z dziedziny ekonomii czy budownictwa.

Uwagi wymaga natomiast trzecia z wymienionych różnic. Celowe jest zwrócenie uwagi na te aspekty wykonywania pracy przez biegłych z dziedziny kryminalistyki, które mogą służyć w dalszej perspektywie za przykład w rozwiązywaniu problemów, z którymi borykają się w chwili obecnej organy wymiaru sprawiedliwości w odniesieniu do biegłych gospodarczych. Należy mianowicie zwrócić uwagę na fakt, iż w zdecydowanej większości biegli z dziedziny kryminalistyki pracują w specjalnie dostosowanych do badań **laboratoriach** podczas, gdy biegły gospodarczy w zdecydowanej mierze wykonuje swoje czynności w domowym zaciszu.

Ponadto, biegli z dziedziny kryminalistyki mają możliwość wykonywania swojej pracy w **instytutach naukowo-badawczych**, które kładą znaczący nacisk na odpowiedni dobór personelu pod kątem właściwości osobistych i kwalifikacji, szkolenie pracowników i stałe podtrzymywanie nabytych przez nich umiejętności. Te rozwiązania pozwalają na zapewnienie wysokiej jakości opinii oraz dają organom procesowym gwarancję rzetelności ich sporządzenia. Co więcej, laboratoria kryminalistyczne pracują usilnie nad sposobami „zmierzenia” kwalifikacji swoich ekspertów i opracowaniem kryteriów oceny efektywności ich pracy. Działania te godne są nie tylko pochwały, ale też naśladowania. „Pomiar” kompetencji specjalisty sporządzającego opinię ekonomiczno-finansową może ułatwić organom procesowym w pierwszej kolejności wybór odpowiedniego biegłego, a następnie ocenę dowodu z opinii tego biegłego. Co więcej, kompetencje biegłego mogłyby być poddane kontroli nie tylko przez organ procesowy, ale też i przez współpracowników i kierownictwo jednostki, w której biegły znajdowałby zatrudnienie.

Powyższe rozważania nie zmierzają bynajmniej do umniejszenia procesowej zasady swobodnej oceny dowodów przez sąd, jednakże należy zwrócić uwagę na fakt, iż osiągnięcie stanu, w którym możliwe jest (1) „zmierzenie” kompetencji autora opinii, i w którym (2) jasno określone są zasady, standardy wykonywania pracy biegłego, a co za tym idzie (3) zasady oceny jakości pracy biegłego – ułatwia wykrycie niefachowości biegłego i błędów w opinii. Implementacja takiego rozwiązania na grunt opinii ekonomiczno-finansowych godna jest rozważenia.

1.1.1. Europejskie standardy kompetencji dla ekspertów kryminalistyki

Polska procedura karna dopuszcza przeprowadzenie przez sąd dowodu z opinii następujących biegłych¹⁷:

- 1) biegłego sądowego, z listy biegłych sądowych prowadzonej przez prezesa sądu okręgowego;
- 2) biegłego *ad hoc*;
- 3) biegłego lub biegłych z instytucji naukowej lub specjalistycznej.

Zapewne w założeniu ustawodawcy opinie przygotowane przez biegłych z **instytucji naukowych lub specjalistycznych** powinny dawać organowi procesowemu gwarancję uzyskania fachowej pomocy na najwyższym poziomie merytorycznym, gdyż instytucje te dysponują, co do zasady, dobrze wykształconą kadrą i aparaturą badawczą. W przypadku tradycyjnych opinii kryminalistycznych w Polsce można wyróżnić trzy podstawowe **rodzaje opiniujących instytucji**¹⁸:

¹⁷ Zob. art. 193 § 3 k.p.k. i art. 195 k.p.k.

¹⁸ Za: Tomaszewskim T., *Kwalifikacje biegłych wydających opinie kryminalistyczne*, [w:] Gruza E., Tomaszewski T. (red.), *Problemy współczesnej kryminalistyki*, t. III, Warszawa 2000, s. 348-353. Por. Skorecki M., *Proces harmonizacji standardów opiniowania biegłych sądowych w Polsce i Unii Europejskiej*, Prz. Pol.

- 1) wyspecjalizowane laboratoria organów ścigania (policji, ABW, żandarmerii wojskowej, służb celnych itp.) lub laboratoria cywilne (np. Instytut Ekspertyz Sądowych w Krakowie);
- 2) kryminalistyczne placówki naukowe i dydaktyczne;
- 3) organizacje rzeczoznawców (np. Stowarzyszenie Rzeczoznawców Techniki Samochodowej i Ruchu Drogowego, Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne).

Na potrzeby niniejszego opracowania analiza wymagań stawianych ekspertom kryminalistyki będzie dokonana na przykładzie Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Komendy Głównej Policji w Warszawie oraz organizacji Europejska Sieć Instytutów Nauk Sądowych (ENFSI).

1.1.1.1. Standardy kompetencji ekspertów Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Komendy Głównej Policji

Zapewnieniu jak najwyższych kompetencji ekspertów Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Komendy Głównej Policji w Warszawie¹⁹ służą dwa **mechanizmy**²⁰:

- 1) **wewnętrzny**, związany z uzyskaniem przez pracowników laboratoriów uprawnień do samodzielnego wydawania opinii;
- 2) **zewnętrzny**, dotyczący potwierdzenia poziomu opiniowania przez laboratorium w oparciu o standardy międzynarodowe.

Wymagania względem kandydata na eksperta CLK KGP, uprawnionego do samodzielnego wydawania opinii, są bardzo wysokie²¹. W ramach testu kwalifikacyjnego przeprowadza się:

- 1) sprawdzian predyspozycji do wypełniania obowiązków eksperta z określonej specjalności kryminalistycznej;
- 2) sprawdzian ze znajomości języka obcego;
- 3) sprawdzian wiedzy podstawowej z zakresu techniki kryminalistycznej.

Po pozytywnym zaliczeniu przez kandydata testu kwalifikacyjnego rozpoczyna się **proces kształcenia kandydata** w pożądanej przez niego specjalności kryminalistycznej. Proces kształcenia eksperta trwa trzy lata i do chwili jego zakończenia kandydat musi spełniać następujące **wymagania**:

- 1) ukończyć kurs doskonalenia zawodowego przewidziany dla kandydatów na ekspertów kryminalistyki;
- 2) opracować pod nadzorem eksperta prowadzącego określoną w decyzji dyrektora CLK KGP liczbę projektów opinii z zakresu specjalności kryminalistycznej, w odniesieniu do której przewiduje się nadanie uprawnień;
- 3) przygotować pracę zaliczeniową;
- 4) odbyć miesięczną praktykę w komórce techniki kryminalistycznej, uczestnicząc w co najmniej piętnastu oględzinach miejsc zdarzeń;
- 5) odbyć łącznie nie mniej niż trzydzieści dni roboczych praktyki w pracowniach specjalistycznych, wskazanych przez naczelnika właściwego merytorycznie wydziału CLK KGP;

2008, nr 3 (91), s. 230-242.

¹⁹ Dalej: CLK KGP.

²⁰ Tomaszewski T., *Kwalifikacje biegłych...*, s. 349.

²¹ Szczegółowo określa je zarządzenie nr 294 Komendanta Głównego Policji z dnia 28.03.2007 r. w sprawie uprawnień do samodzielnego wydawania opinii w policyjnych laboratoriach kryminalistycznych (Dz. Urz. KGP Nr 6, poz. 54).

- 6) uzyskać, po zakończeniu praktyki od naczelnika właściwego merytorycznie wydziału CLK KGP, potwierdzenie nabycia umiejętności praktycznego stosowania metod i technik badawczych oraz prawidłowego ich dokumentowania w zakresie określonej specjalności kryminalistycznej;
- 7) uczestniczyć w charakterze obserwatora w co najmniej pięciu rozprawach sądowych, w trakcie których ustne opinie składali eksperci kryminalistyki;
- 8) uzyskać pozytywną pisemną opinię z przebiegu procesu kształcenia, wystawioną przez eksperta prowadzącego, potwierdzoną przez naczelnika laboratorium.

Po spełnieniu przez kandydata wyżej wymienionych wymogów odbywa się **egzamin końcowy** przed komisją powołaną przez dyrektora CLK KGP, w skład której, oprócz naczelnika właściwego merytorycznie wydziału CLK KGP lub osoby przez niego wyznaczonej, przedstawiciela szkoły policyjnej właściwej do prowadzenia kursów doskonalenia zawodowego dla kandydatów na ekspertów kryminalistyki, przedstawiciela komórki organizacyjnej CLK KGP właściwej do spraw doskonalenia zawodowego oraz co najmniej jednego przedstawiciela laboratorium kryminalistycznego komendy wojewódzkiej Policji, wchodzi co najmniej jeden ekspert lub konsultant w zakresie specjalności, w odniesieniu do której przewiduje się nadanie uprawnień.

Po uzyskaniu przez kandydata pozytywnej oceny z egzaminu dyrektor CLK KGP wydaje **decyzję o nadaniu mu uprawnień** na okres pięciu lat. W okresie nie później niż trzech miesięcy przed upływem terminu ważności uprawnień, ekspert może wystąpić do dyrektora CLK KGP z wnioskiem o **przedłużenie terminu ważności uprawnień**.

Co istotne, w przypadku uzasadnionych wątpliwości dotyczących kompetencji eksperta istnieje możliwość zweryfikowania jego uprawnień przed specjalnie do tego celu powołaną komisją. Rezultatem postępowania może być **zawieszenie** lub **cofnięcie uprawnień** ekspertowi.

Ponadto, co należy podkreślić, uprawnienia do samodzielnego wydawania opinii przez eksperta **wygasają** w przypadku wystąpienia trzyletniej przerwy w wydawaniu opinii. Istnieje zatem gwarancja, że ekspert kryminalistyki ma najwyższe kwalifikacje, które stale ponosi, i które są kontrolowane. W ten sposób można choć częściowo wyeliminować ryzyko, że opinię wydała osoba, która nie posiada wiedzy w zakresie najnowszych metod i technik badawczych w reprezentowanej przez siebie dziedzinie.

Przykładem zewnętrznej kontroli ekspertów kryminalistyki są tzw. **badania biegłości**. Są to zarówno badania biegłości organizowane przez CLK KGP dla ekspertów z innych policyjnych laboratoriów kryminalistycznych²², jak i międzynarodowe testy biegłości ekspertów kryminalistyki. Te najbardziej popularne organizuje Europejska Sieć Instytutów Nauk Sądowych (ENFSI).

1.1.1.2. Badania biegłości ekspertów kryminalistyki organizowane przez Europejską Sieć Instytutów Nauk Sądowych (ENFSI)

Europejska Sieć Instytutów Nauk Sądowych²³ (ENFSI) z siedzibą w Holandii jest jedną z instytucji zajmujących się ustaleniem i utrzymaniem jednolitych standardów jakości badań, wdrażaniem nowoczesnych metod badawczych oraz utrzymywaniem wysokiego poziomu biegłości zawodowej ekspertów.

²² Badania biegłości organizowane przez CLK KGP dotyczą m.in. badań daktyloskopijnych, traseologicznych, klasycznych badań dokumentów i analizy ilościowej siarczanu amfetaminy. Zob. *Testy biegłości* [dot. CLK KGP], http://clk.policja.pl/portal/clk/598/24374/Testy_bieglosci.html, pozyskano dnia 14.06.2009 r.

²³ Dalej: ENFSI.

ENFSI posiada 58 członków w 33 krajach²⁴. Członkiem ENFSI w Polsce są: Centralne Laboratorium Kryminalistyczne KGP w Warszawie oraz Instytut Ekspertyz Sądowych w Krakowie.

ENFSI **współpracuje z innymi organizacjami** o zbliżonych celach. Współpraca ta odbywa się m.in. z: • Amerykańskim Towarzystwem Kryminalistycznym (American Society of Crime Laboratory Directors) (ASCLD), • Europolem, • Eurojustem, • Interpolem²⁵.

Ta organizacja o europejskim zasięgu powstała w październiku 1995 r. z inicjatywy dyrektorów zachodnioeuropejskich laboratoriów kryminalistycznych²⁶.

Celem ENFSI jest zapewnienie optymalnych warunków rozwoju badań oraz popularyzowanie nauk sądowych w Europie. Z uwagi na powyższe najważniejszymi **zadaniami** ENFSI są²⁷:

- 1) wzmacnianie i konsolidowanie Europejskiej Sieci Instytutów Nauk Sądowych;
- 2) pozyskiwanie nowych członków spośród państw europejskich oraz utrzymywanie i rozwijanie wiarygodności ENFSI;
- 3) nawiązywanie i utrzymywanie relacji zawodowych z innymi, podobnymi organizacjami;
- 4) zachęcanie laboratoriów członkowskich ENFSI stosowania się do zasad dobrej praktyki oraz międzynarodowych standardów gwarantujących jakość badań i kompetencje osób je wykonujących.

W strukturze ENFSI znajdują się **dwa stałe komitety**²⁸:

- 1) Komitet do Spraw Jakości i Kompetencji (Quality & Competence Committee – dalej: QCC);
- 2) Europejska Akademia Nauk Sądowych (European Academy of Forensic Science – dalej: EAFS).

W skład EFNSI wchodzi **16 grup eksperckich** (Expert Working Groups)²⁹:

- 1) Obrazy cyfrowe (Digital Imaging),
- 2) Badania DNA (DNA),
- 3) Dokumenty (Documents),
- 4) Narkotyki (Drugs),
- 5) Materiały wybuchowe (Explosives),
- 6) Włókna (Fibres),
- 7) Daktyloskopia (Fingerprints),
- 8) Broń palna (Firearms)
- 9) Dochodzenia związane z pożarami i eksplozjami materiałów wybuchowych (Fire and Explosive Investigation),
- 10) Sądowa technika informacyjna (Forensic Information Technology),

²⁴ Zob. *Members* [dot. ENFSI], <http://www.enfsi.eu/page.php?uid=15>, pozyskano dnia 19.12.2010 r.

²⁵ Inne organizacje, z którymi współpracuje ENFSI to: Senior Managers Australian and New Zealand Forensic Laboratories (SMANZFL), Academia Iberoamericana de Criminológica y Estudios Forenses (AICEF), EU Police Cooperation Working Party (PCWP). Zob. *External Relations* [dot. ENFSI], <http://www.enfsi.eu/page.php?uid=42>, pozyskano dnia 19.12.2010 r.

²⁶ Zob. *History* [dot. ENFSI], <http://www.enfsi.eu/page.php?uid=13>, pozyskano dnia 14.06.2009 r.

²⁷ Zob. *About ENFSI* [dot. ENFSI], <http://www.enfsi.eu/page.php?uid=175>, pozyskano dnia 23.12.2010 r.

²⁸ Zob. *Organisation* [dot. ENFSI], <http://www.enfsi.eu/page.php?uid=176>, pozyskano dnia 23.12.2010 r.; por. Federay M. J., *Europejskie standardy kompetencji dla ekspertów kryminalistyki*, Probl. Krymin. 2001, nr 232, s. 73-74.

²⁹ Zob. *Organisation* [dot. ENFSI], <http://www.enfsi.eu/page.php?uid=176>, pozyskano dnia 23.12.2010 r.

- 11) Sądowa analiza fonoskopijna (Forensic Speech and Audio Analysis),
- 12) Pismo ręczne (Handwriting),
- 13) Ślady (Marks),
- 14) Farba i szkło (Paint and Glass),
- 15) Analiza wypadków drogowych (Road Accident Analysis),
- 16) Analiza miejsca zbrodni (Scene of Crime).

Jednym z projektów, którego realizacją zajmuje się ENFSI QCC, jest **projekt „zapewnienia kompetencji”** (Competence Assurance Project – dalej: CAP)³⁰, któremu przewodniczy Szwed, Ingvar Kopp. Grupa QCC pracująca nad projektem CAP sformułowała sobie następujące cele do osiągnięcia:

- 1) zapewnienie kompetencji ekspertów sporządzających opinie na potrzeby wymiaru sprawiedliwości;
- 2) zapewnienie jednakowego poziomu kompetencji tych ekspertów.

Zdaniem zespołu CAP dla odpowiedniego zdefiniowania kompetencji konieczne jest uprzednie sformułowanie określonych standardów, które będą wyznacznikiem posiadania lub braku kompetencji. O kompetencjach biegłego nie świadczą staż pracy, doświadczenie zawodowe czy zdobyte kwalifikacje (ukończone kursy, szkolenia, zdobyte dyplomy, nagrody czy wyróżnienia), a osiągnięcie pewnych, jednakowych dla każdego standardów³¹. Według ekspertów CAP **kompetencje są połączeniem**: • wiedzy, • umiejętności zastosowania wiedzy, • zachowania i • postawy. Biegły, który posiada wiedzę i umiejętności nie jest kompetentny, jeżeli nie prezentuje profesjonalnej postawy i nie pracuje zgodnie z przyjętym kodeksem postępowania.

Standardy sformułowane przez zespół CAP zostały oparte na **zasadzie rezultatu**. Nie określono metod osiągnięcia wyznaczonych rezultatów. Jeden konkretny rezultat można osiągnąć za pomocą różnych **metod**, które jednakże także podlegają ocenie.

Z uwagi na cel niniejszego rozdziału, jakim jest jedynie zasygnalizowanie, iż eksperci kryminalistyki mają możliwość rozwijania swoich umiejętności i budowania kompetencji w ramach sformalizowanych organizacji, które jasno i jednoznacznie wytyczają ku temu cele, nie będą przedmiotem niniejszej pracy rezultaty działań poszczególnych grup eksperckich. Należy jednakże wskazać, iż w oparciu o wyżej opisaną filozofię kompetencji zespół CAP opracował szereg standardów dla ekspertów z poszczególnych dziedzin wiedzy (specjalności analogicznych dla wskazanych wyżej 16 grup eksperckich). W oparciu o wypracowane standardy ENFSI organizuje również testy biegłości dla ekspertów z poszczególnych dziedzin wiedzy. Dla przykładu można wskazać testy z zakresu: pisma ręcznego (potwierdzenie kompetencji z zakresu procedury badawczej *Badania rękopisów*), badania łusek i pocisków (potwierdzenie kompetencji w obszarze procedury badawczej *Badanie urządzeń o charakterze broni palnej*), badania szkieł, analizy ilościowej siarczanu amfetaminy (potwierdzenie kompetencji z zakresu procedury badawczej *Analiza ilościowa siarczanu amfetaminy metodą*

³⁰ Zob. *QCC Projects* [dot. ENFSI], <http://www.enfsi.eu/page.php?uid=107>, pozyskano dnia 14.06.2009 r.; Koop I., *Kompetencje biegłego*, [w:] *Biegły w sądzie, Konferencja w 40. rocznicę śmierci Profesora Jana Sehna*, Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 2005, s. 11-17.

Pozostałe projekty QCC to:

- 1) Sposoby uprawomocnienia (Validation of Methods),
- 2) Pomiar niepewności (Measurement Uncertainty),
- 3) Bezpieczeństwo informacji (Information Security),
- 4) Dobór próby (Sampling).

³¹ Koop I., *op. cit.*, s. 14-15.

chromatografii gazowej), w których wzięło udział CLK KGP³².

1.1.2. Biegły rewident – wymagania kwalifikacyjne stawiane przez Krajową Izbę Biegłych Rewidentów i nadzór nad wykonywaniem zawodu

Zawód biegłego rewidenta polega na wykonywaniu czynności rewizji finansowej³³. Biegły rewident, jako specjalista z zakresu badania sprawozdań finansowych podmiotów gospodarczych, bardzo często używa swojej wiedzy jako biegły w postępowaniu sądowym.

Status prawny biegłych rewidentów reguluje ustawa z dnia 7 maja 2009 r. o *biegłych rewidentach, ich samorządzie, podmiotach uprawnionych do badania sprawozdań finansowych oraz nadzorze publicznym*³⁴, która weszła w życie dnia 6 czerwca 2009 r. Nowa ustawa wdrożyła postanowienia Dyrektywy 2006/43/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 17 maja 2006 r. w sprawie ustawowych badań rocznych sprawozdań finansowych i skonsolidowanych sprawozdań finansowych, zmieniająca dyrektywy Rady 78/660/EWG i 83/349/EWG oraz uchylająca dyrektywę Rady 84/253/EWG³⁵.

Biegli rewidentenci są zrzeszeni w samorządzie zawodowym biegłych rewidentów, zwanym **Krajową Izbą Biegłych Rewidentów**³⁶. Krajowa Izba Biegłych Rewidentów³⁷ powstała na mocy uchwalonej dnia 19 października 1991 r. ustawy o *badaniu i ogłaszaniu sprawozdań finansowych oraz biegłych rewidentach i ich samorządzie*, która weszła w życie 1 stycznia 1992 r.³⁸ Przynależność do KIBR jest obowiązkowa i powstaje po wpisaniu do rejestru biegłych rewidentów.

KIBR stanowi rękojmię należytego wykonywania zawodu przez biegłych rewidentów. Do **zadań Krajowej Izby Biegłych Rewidentów** należy m.in.:

- 1) reprezentowanie członków oraz ochrona ich interesów zawodowych;
- 2) ustanawianie standardów rewizji finansowej;
- 3) sprawowanie kontroli nad należyтым wykonywaniem zawodu i przestrzeganiem zasad etyki zawodowej przez członków KIBR oraz przestrzeganiem przez podmioty uprawnione do badania sprawozdań finansowych przepisów prawa;
- 4) współdziałanie w kształtowaniu zasad rachunkowości i rewizji finansowej;

³² Zob. *Testy biegłości* [dot. CLK KGP], http://clk.policja.pl/porta1/clk/598/24374/Testy_bieglosci.html, pozyskano dnia 14.06.2009 r.

³³ Zob. art. 3 ustawy z dnia 7 maja 2009 r. o *biegłych rewidentach, ich samorządzie, podmiotach uprawnionych do badania sprawozdań finansowych oraz nadzorze publicznym* (Dz. U. Nr 77, poz. 649). Zgodnie z art. 3 ustawy o *biegłych rewidentach*, biegły rewident może wykonywać swój zawód jako osoba fizyczna, prowadząca działalność we własnym imieniu i na własny rachunek, współnik podmiotu uprawnionego do badania sprawozdań finansowych, osoba pozostająca w stosunku pracy z podmiotem uprawnionym do badania sprawozdań finansowych, oraz jako osoba, która zawarła umowę cywilnoprawną z podmiotem uprawnionym do badania sprawozdań finansowych.

³⁴ Dalej: ustawa o *biegłych rewidentach*.

³⁵ [Dz.U.U.E.L z 2006 r. Nr 157 poz. 87](#) z późn. zm. Dalej: Dyrektywa.

³⁶ Art. 13 ustawy o *biegłych rewidentach*.

³⁷ Organami Krajowej Izby Biegłych Rewidentów [dalej: KIBR] są:

- 1) Krajowy Zjazd Biegłych Rewidentów,
- 2) Krajowa Rada Biegłych Rewidentów,
- 3) Krajowa Komisja Rewizyjna,
- 4) Krajowy Sąd Dyscyplinarny,
- 5) Krajowy Rzecznik Dyscyplinarny,
- 6) Krajowa Komisja Nadzoru.

Zob. art. 17 ustawy o *biegłych rewidentach*.

³⁸ Dz.U. Nr 111, poz. 480 z późn. zm. (akt prawny utracił moc obowiązującą).